

Culpa in eligendo¹

Het scheve perspectief van een nieuwe Bernhard-biografie

FRANS WILLEM LANTINK

Culpa in eligendo. The Skewed Perspective of a New Bernhard Biography
The new biography *Bernhard. Een verborgen geschiedenis* [Bernhard: A Hidden History] by Annejet van der Zijl is seen, in the context of the sensational discourse on the monarchy in the Netherlands, through a typical narrowing of the biographical perspective. In explaining Prince Bernhard, in terms of his time and social class, simply as ‘the last feudal’, Van der Zijl has become trapped in the hermeneutic circle between *Zeitgeist* and individuality. Not only is this a rude denial of the modernity of the German Reich, but Bernhard’s background is not to blame for his failings. It is more interesting to ask how the Dutch political elite used Bernhard’s personal falsifications as an image-building tool for the monarchy.

93

BMG-N-LCHR | DEEL 126 - 2 | 93 - 103

Monarchie en historisch onderzoek: genreproblemen

De nieuwe biografie van Annejet van der Zijl, *Bernhard. Een verborgen geschiedenis*², werd positief besproken: ‘Demasqué van een sprookjesprins. Annejet van der Zijl maakt in een knappe biografie het gedrag van Bernhard inzichtelijk en begrijpelijk’³, zo luidde de titel van de recensie in *Trouw*. Een plaats op de bestsellerlijst en nominaties voor prijzen volgden. Van der Zijl promoveerde op haar Bernhardstudie aan de Universiteit van Amsterdam. Maar hoe terecht is alle lof voor dit goed leesbare, maar ook tendentieuze en commercieel gepresenteerde ‘verhaal van faustiaanse allure’?⁴ Over de vraag of de pretentie van deze nieuwe biografie: de onthulling van de ‘verborgen geschiedenis’ van het leven van Bernhard vóór zijn verbintenis met de eenzame erfprinses van de Nederlandse monarchie, wordt waargemaakt valt te twisten. Is de positieve ontvangst niet vooral verbonden met het karakter van het Nederlandse discours over de geschiedenis van de monarchie? Elke nieuwe studie over het koningshuis lijkt een onthullend, zo niet bewust sensationeel karakter te moeten hebben – tekenend daarvoor is het werk van Dorine Hermans en Daniela Hooghiemstra.⁵ Is er dan zoveel ‘verborgen’?

Het ongeschreven, ‘levende’ staatsrecht van de moderne constitutionele monarchie (de geheimen van Soestdijk en Noordeinde) met de problematische verzegeling van contemporaine bronnen in het Koninklijk Huisarchief (KHA) speelt voor de recente geschiedenis een belangrijke rol.⁶ Door de strikte interpretatie van de scheiding tussen publiek en privaat, valt ook het bestuurlijke archief van stadhouder Willem V bijvoorbeeld nog onder het persoonlijk regime van een familiearchief – hoe ruimhartig het toelatingsbeleid van het KHA heden ten dage voor vroegere periodes ook moge zijn. Dit versterkt de al ruim aanwezige behoefte aan onthullingen en demythologiseren.

Serius historisch onderzoek naar de monarchie is in Nederland dun gezaaid. Tijdens het congres over de Nederlandse constitutionele monarchie, dat naar aanleiding van het 25-jarige troonjubileum van koningin Beatrix werd gehouden, behandelden de meest interessante bijdragen de ontwikkelingen van de monarchie binnen het Nederlandse staatsrecht en de verankering in de representatieve democratie.⁷ Het belangrijkste vraagstuk is en blijft de complexe relatie tussen persoon en structuur, die het instituut van de monarchie personifieert en de persoon van de monarch transcendeert. Maar in het Nederlandse historisch onderzoek staan de institutionele en constitutionele ontwikkelingen van de monarchie meestal in de schaduw van alle aandacht voor de persoon van de monarch. Zo blijft bijvoorbeeld de continuïteit tussen de Nederlandse monarchie van de negentiende eeuw en

1 *Culpa in eligendo*: Fout of nalatigheid bij de keuze.

2 Annejet van der Zijl, *Bernhard. Een verborgen geschiedenis* (Amsterdam 2010).

3 ‘Demasqué van een sprookjesprins. Annejet van der Zijl maakt in een knappe biografie het gedrag van Bernhard inzichtelijk en begrijpelijk’, *Trouw*, 13 maart 2010. Zie ook: ‘Bernhard maakt mythe van leven. Schrijfster Annejet van der Zijl trekt harde conclusies in biografie Prins Bernhard’, *NRC*, 9 maart 2010.

4 Zie noot 2, flaptekst publicatie.

5 Dorine Hermans en Daniela Hooghiemstra, *Voor de troon wordt men niet ongestraft geboren. Ooggetuigen van de koningen van Nederland 1813-1890* (Amsterdam 2007).

6 Zie: Lambert Giebels, ‘Het Koninklijk Huisarchief en openbaarheid van overheidsarchieven’, *Tijdschrift voor Geschiedenis (TvG)* 122:2 (2009) 228-231.

7 H. te Velde, ‘De drie fasen van de constitutionele monarchie. De Nederlandse monarchie in Europees verband’, in: D.J. Elzinga (ed.), *De Nederlandse constitutionele monarchie in veranderend Europa* (Alphen aan den Rijn 2006) 107-119 en D.J. Elzinga, ‘Monarchie en constitutioneel neutrum. Over de betekenis van de ‘pouvoir neutre’ in de Nederlandse democratie’, *ibidem*, 7-21. Zie voor een kritische beschouwing van het Groningse congres: Frans Willem Lantink, ‘Forscher stehen Spalier. Zum 25-jährigen Thronjubiläum von Königin Beatrix’, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18 oktober 2005.

het stadhouderlijk stelsel onderbelicht.⁸ Ook in de serieuze historiografie overheerst de aandacht voor het persoonlijk-biografische. Dat beperkt de discussie over de historische ontwikkeling van de Nederlandse monarchie. Een pijnlijk hiaat vormt het ontbreken van wetenschappelijke biografieën van de drie Nederlandse koningen van de negentiende eeuw⁹, maar voor de twintigste eeuw wordt het historisch debat gedomineerd door de grote Wilhelmina-biografie van Cees Fasseur en diens recente studie *Juliana & Bernhard. Het verhaal van een huwelijk 1936-1956*. In het *Tijdschrift voor Geschiedenis* ging het debat weer over de exclusieve toegang tot de bronnen.¹⁰ Het partijkiezen voor Bernhard als ‘redder van de monarchie’ werd bekritiseerd door óók partij te kiezen, maar dan voor Juliana. Het meest wezenlijk van de halve staatsgreep van 1956 is in alle discussies niet genoemd: de zuivering van de hofhouding van Juliana betekende een beperking van het recht van inrichting van haar Huis, een grondwettelijk gewaarborgd prerogatief van het Nederlandse staatshoofd.¹¹ De spanning tussen persoon en instituut werd in alle besprekingen wel als ‘tragisch’ gezien, maar het constitutionele aspect werd niet scherp behandeld. De persoonlijk-biografische tegenstellingen werden daarentegen uitvergroet. Dat Bernhard mogelijk betrokken zou zijn geweest bij een criminele bedreiging van Greet Hofmans met een aanslag op haar leven ‘door kringen van het oud-verzet’, was een van de schokkendste zaken die Fasseur haast terloops ter sprake brengt. In Fasseurs opiniestuk ‘Well Roared Old Lion’ in de *NRC* klinkt sympathie door voor de Open Brief van de prins in *de Volkskrant*: ‘Eer is teer’. Het is tekenend voor een gebrek aan gevoel voor het staatsrechtelijk verwerpelijke van de ontboezemingen van de prins.¹²

Deze uitsmijter aan het einde van zijn leven waarin Bernhard ten strijde trok tegen alle ‘valse beschuldigingen’ vormt een mooi contrapunt voor het werk van Van der Zijl. In haar nieuwe Bernhard-biografie trekt zij precies tegengestelde conclusies als Fasseur. De prins wordt niet gezien als ‘redder

8 De excellente studie van Gabriëls over het stadhouderlijk stelsel in de late achttiende eeuw zou betrokken moeten worden bij het nieuwe onderzoek naar het negentiende-eeuwse koningschap. Zie: A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaar en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de 2de helft van de 18de eeuw* (Den Haag 1990).

9 Met grote verwachting mag daarom uitgekeken worden naar de komende biografieën van de drie koningen vanaf Willem I in het jubileumjaar 2013. De biografieënreeks is een initiatief van het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cul-

tuur (OCC) van de Universiteit Utrecht en wordt ondersteund door het Prins Bernhard Cultuurfonds. De drie biografen zijn Jeroen Koch, Jeroen van Zanten en Dik van der Meulen.

10 ‘Contramine. Historisch debat over het Huis van Oranje’, *TvG* 122:2 (2009) 223-243.

11 Frans Willem Lantink, ‘Beatrix: de “modernisering” van hof en koningschap in Nederland na 1980’, ongepubliceerde lezing op het Nederlands-Vlaamse congres, 2009.

12 Cees Fasseur, ‘Well Roared Old Lion’, opiniestuk in: *NRC Handelsblad*, 9 februari 2004.

van de monarchie' in 1956, maar als 'mislukking' in de geschiedenis van de Nederlandse monarchie weggeschreven. Toch is de overeenkomst tussen beide auteurs het zware accent op het persoonlijk-biografische in hun perspectief op de monarchie. Deze nieuwe biografie richt zich op de persoonlijke geschiedenis van Bernhard vóór zijn huwelijk met Juliana.

De biografie is een gevaarlijke vorm, de aanname dat een leven richting en betekenis heeft, ligt impliciet in de vorm besloten. Dit klemmt nog meer in het geval van een biografische torso. Het gekozen tijdspectief dwingt haast tot de verklaring van de persoon Bernhard uit zijn tijd en klasse en maakt de hermeneutische cirkel tussen tijdgeest en individualiteit onontkoombaar.

Een goed voorbeeld van een torso-biografie is Birgitte Hamanns *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators*. Ook hier wordt een biografische 'voorgeschiedenis' van een persoon geanalyseerd. De (antisemitische) zelfkant van de samenleving in Wenen is onderdeel van de ontwikkeling van Hitler.¹³ Deze voorgeschiedenis van Hitler staat bovendien biografisch apart van zijn latere leven en is écht een verborgen geschiedenis. In het geval van de Bernhard-biografie echter, is de perceptie en beeldvorming van en door Bernhard over zijn verleden natuurlijk het verhaal nà zijn huwelijk en daarom van de voorgeschiedenis niet te scheiden.¹⁴

Sterk is Van der Zijl in haar ontmaskering van Bernhards onwaarheden over zijn eigen verleden, hoewel het thema van falsificaties niet nieuw is en allang een topos in de Bernhard-literatuur. Toch is het de verdienste van Van der Zijl het hele web van verdichtelsels nog eens tegen het daglicht gehouden te hebben om een aantal zaken definitief te ontrafelen – hoewel nieuwe 'onthullingen' zeker nog kunnen volgen, al is het in de stripvorm van *Agent Orange!*¹⁵

Maar is met de beschrijving van Bernhards pathogenese het hele verhaal verteld? Bernhard sprak in de eerste plaats tot de verbeelding van zijn tijdgenoten, het publiek wilde de mythe. De beeldvorming rond Bernhard was onderdeel van het functioneren van de monarchie, zeker rond de Tweede Wereldoorlog. In vergelijking met de extreme zelfcensuur van de publieke opinie in Nederland tot in de jaren vijftig én lang daarna is Bernhards moeizame relatie met de waarheid toch minder interessant?

Is Bernhards minder fraaie voorgeschiedenis – zijn sympathie, zoals een groot gedeelte van zijn leeftijdgenoten en milieu, voor de nazi-beweging, de weinig verheffende adelsrechtelijke kwesties en de soms precaire financiële

13 Birgitte Hamann, *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators* (München 1996).

14 Zie ook: L.J. Giebels, 'Een halve biografie', recensie van Annejet van der Zijl, *Bernhard. Een verborgen geschiedenis* (Amsterdam 2010), TvG 123:4 (2010) 630-631.

15 De 'true fiction' en de humor van de satirische strip *Agent Orange* over het leven van prins Bernhard (met prins Bernhard-aankleedboek) is veel beter te verdragen dan de oudere inquisitoire anti-Bernhard-literatuur van Wim Klinkenberg.

problemen van zijn familie – wel echt een door hem verborgen geschiedenis? Dat zijn achtergrond niet vlekkeloos was, wisten zijn tijdgenoten ook al. Maar een kritische beschouwing van zijn verleden en achtergrond was eind jaren dertig én in de volgende decennia nooit politiek opportuun: het paste niet in de beleving van de monarchie. Van der Zijls biografie kreeg in de eerste reacties een positief publiek onthaal, terwijl eerdere criticasters van Bernhard niet zo'n gemakkelijke ontvangst kregen. Wim Klinkenbergs polemische Bernhard-biografie¹⁶ met 'onthullingen' over het lidmaatschap van SA en SS, leidde tot veel verontwaardiging. Maar het is fascinerend te zien dat Klinkenbergs Anti-Bernhard-biografie steeds meer overeen begint te komen met het huidige beeld. Noemde prins Bernhard de biograaf J.G. Kikkert nog een 'nephisticus', het is aan schrijfster Van der Zijl het nog steeds bestaande Byzantinisme rond prins Bernhard ook voor het grote publiek doorbroken te hebben. Maar dit geschiedt wel *post festum*. Blijkbaar is maatschappelijk de tijd nu rijp voor een algemeen aanvaarde kritiek op een van de hoofdrolspelers van de Nederlandse monarchie van de twintigste eeuw.

Het dynastieke complex en de eenzaamheid van de Oranjes

Waarom viel de keuze op Bernhard als toekomstig echtgenoot van Juliana? Dat is de centrale vraag die elke biograaf van Bernhard moet stellen. Hij bleek niet in alle opzichten een gelukkige keus, leert de geschiedenis achteraf. Verantwoordelijk was de Nederlandse koninklijke familie – lees Wilhelmina – en de toenmalige politieke elite (de Nederlandse regering).

In de negentiende eeuw vormden de Europese vorstenhuizen nog een hecht internationaal familienetwerk. Leden van de vele regerende vorstenhuizen in de Duitse statenwereld, na 1870 het Duitse Rijk, waren gelijkwaardige huwelijkspartners voor de koninklijke families van Europa, zoals dat al eeuwen gegolden had. Eigen 'binnenlandse' adel gold niet als gelijkwaardig voor regerende vorstenfamilies. De afloop van de Eerste Wereldoorlog was ook voor deze wereld een schok. In Centraal- en Oost-Europa verdwenen drie keizerrijken in één klap en hield de adel *de jure* op te bestaan. De overgebleven Europese vorstenhuizen versterkten het nationale karakter van de monarchie. Maar ook na 1919 golden nog de oude regels van internationale *Ebenbürtigkeit* bij de huwelijkskeuze.

◀ F. Ziegler, *Huwelijksportret van prins Bernhard en prinses Juliana, samen met de beide moeders, koningin Wilhelmina en Armgard von Cramm*, 7 januari 1937. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

16 Wim Klinkenberg, *Prins Bernhard. Een politieke biografie* (Amsterdam 1979).

17 Zie ook Frans Willem Lantink, 'Beatrix en meritocratie', *Spiegel Historiael* 49:7-8 (juli/augustus 2005) 286-292.

Van der Zijl geeft toe geen kenner te zijn van adelsgeschiedenis en van de geschiedenis van Duitsland. Op het eerste punt wordt zij goed gesouffleerd (zie de lijst van door haar gesproken personen in Duitsland). Maar ook hier geldt dat de feiten rond Bernhards afkomst, de met schandalen omgeven rechtszaken van zijn grootvader over de erfopvolging en het morgantische huwelijk van zijn ouders niet nieuw zijn. De conflicten en rechtszaken van de Lippes waren in het Wilhelminische Duitsland meer dan bekend.¹⁷ Een ‘verborgen geschiedenis’ kan dit alles niet zijn! Wel wordt de kwestie van Bernhards afkomst nu door Van der Zijl voor het eerst breed uitgemeten in een Nederlandse publicatie. Ook hier kan weer de vraag gesteld worden waarom dit niet eerder in Nederland ter sprake kwam. In de crisisjaren was het feit dat Bernhard naar het strikte oude adelsrecht geen echt gelijkwaardige partner was voor Juliana geen thema. Bovendien waren er na de Eerste Wereldoorlog geen regerende vorstelijke families – het officiële huwelijksreservoir – meer in Duitsland. Na de Tweede Wereldoorlog versterkte zich het maatschappelijke isolement van Juliana. Contacten met haar Duitse verwanten werden verbroken, zij raakte steeds verder los van haar eigen sociale achtergrond, haar identiteit en afstamming uit de Duitse Hochadel.

De eenzaamheid van de Oranjes na de dood van Willem III en zijn beide zonen is mogelijk de beste verklaring voor de onzekerheid op de huwelijksmarkt voor Juliana en de te snelle keuze voor Bernhard. Zeker na de dood van Emma ontbrak er een familielid als ‘sparring partner’. De eerdere generatie beschikte over prins Frederik, zoon van koning Willem I, die in alle (familie)perikelen van zijn vader en broer de wijze bemiddelaarsrol op zich nam. In de Nederlandse historiografie is onderbelicht dat de internationale verwevenheid van de Oranje-dynastie een wezenlijk onderdeel was van het koningschap en daarmee ook van de Néderlandse geschiedenis. De Pruisische familieconnectie was van cruciaal belang voor stadhouder Willem V en koning Willem I en de generatie daarna.¹⁸ Na de dood van de zonen van Willem III was er een gebrek aan uit te huwelijken familieleden. Dat schaadde de dynastie en Nederland in het internationale netwerk. In de vorige generatie kon de dochter van prins Frederik, een nichtje van Willem II, nog koningin van Zweden worden. In de decennia voor de Eerste Wereldoorlog was het monarchale netwerk nog verder verdicht: de Deense koning Christiaan IX was de ‘schoonvader van Europa’ en de kinderen van koningin Victoria waren strategisch ingezet. De Oranjes waren door het gebrek aan nakomelingen en het opdrogen in de tweede lijn in de laatste generatie buiten dit netwerk

18 Frans Willem Lantink, ‘Louise Augusta Wilhelmina Amalia prinses van Pruisen’, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. Url: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/LouiseAugusta> (08.11.2010);

Frans Willem Lantink, ‘Marianne prinses van Oranje-Nassau’, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. Url: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Marianne> (08.11.2010).

geraakt. Ook was, in vergelijking met andere landen, de positie van de Nederlandse adel zwak: men kon niet meespelen op de internationale huwelijksmarkt van de hoge aristocratie. Voor kritiek van de Nederlandse adel op de huwelijkskeuze van Juliana was de afstand gewoon te groot.

De schuldvraag: Duitsland in de beklagdenbank

Bernhards jeugd werd bepaald door de Eerste Wereldoorlog. Hij behoorde tot de tweede lijn van een van de regerende vorstenfamilies in het Duitse Rijk die aan het einde van de oorlog hun rechten verloren. Toch moet de betekenis van deze cesuur niet overschat worden. Het vorstendom Lippe was klein, het stond vanwege de omstreden erfopvolging niet in hoog aanzien en Bernhards ouders waren binnen de eigen familiekring weer *outsiders*. De afstand tussen (lagere) adel en burgerij werd steeds kleiner. Alleen de top van de aristocratie beleefde, en dan vooral in Oostenrijk en minder in het Wilhelminische Duitsland, nog een opmerkelijke nabloei.

Van der Zijl noemt Bernhard de ‘laatste echte feodaal van Europa’¹⁹ en wil hem verklaren uit ‘de tijd, de klasse en het land waarin hij geboren werd’.²⁰ Maar het Duitse Rijk van 1870 was géén feodaal land, de Duitse keizer was géén keizer van Duitsland. Het Duitsland van Bismarck was met zijn algemeen mannenkiesrecht vooruitstrevender dan de meeste andere staten in Europa. Het onsympathieke Dreiklassenwahlrecht in Pruisen was gunstig voor de bourgeoisie, niet a priori voor de adel. De overwinning van Pruisen in 1866 liet tal van vorstenhuizen van het toneel verdwijnen: Lippe was een van de onbelangrijke resten van na de grote Pruisische opruiming. Het Duitse Rijk was rond 1900, ondanks enige resterende vorstenfranje, een ultramoderne staat²¹ met een zich sterk ontwikkelend partijenlandschap en met een vorm van parlementaire democratie die weinig afweek van de praktijk in Frankrijk en Engeland.

De passages van de biografie over de Duitse geschiedenis van de negentiende eeuw en het Wilhelminische Duitsland zijn onleesbaar voor de kenner van de materie. De aloude *Sonderweg* wordt maar weer eens afgestoft. De complexe constitutie van het Duitse Rijk, iets tussen statenbond en bondstaat mét een ultramoderne centrale bureaucratie en een nationaal parlement op basis van algemeen kiesrecht, is niet begrepen. En de breuk van 1918/1919 wordt wel heel zwart-wit voorgesteld:

19 Van der Zijl, *Bernhard. Een verborgen geschiedenis*, 378.

20 *Ibidem*, 388.

21 Zie onder andere ‘The Age of Modernity, 1880-1914’, in: David Blackbourn, *History of Germany 1780-1918: The Long Nineteenth Century* (Londen 1997) 311-348.

De Duitse vorsten hadden een hoge prijs betaald voor hun koppig vasthouden aan het idee dat de monarchie een heilig, van God gegeven principe was waarin geen plaats was voor zoiets nieuwerwets als democratie. [...] Aan de eeuwenoude feodale overheersing van de Jonkerklasse in Pruisen was een einde gekomen.²²

Deze uitspraken zijn losgezongen van de paradigmawisselingen in meer dan dertig jaar historisch onderzoek naar de geschiedenis van Duitsland. In de verklaring van Bernhard ‘uit zijn tijd’, en de hang naar een moraliserende, verklarende analyse ‘uit de geschiedenis’ ontbreekt zowel een gevoel voor het open, contingente karakter van de geschiedenis als de kennis van de actuele stand van de historiografie. Juist door de gekozen verklaring van Bernhard ‘uit zijn tijd en zijn klasse’ raakt deze hermeneutische cirkel de kern van de biografie. De auteur schrikt er uiteindelijk voor terug om ook een persoonlijk oordeel over Bernhard uit te spreken: ‘Een moreel oordeel over de manier waarop hij daarmee omgegaan is, matig ik me, als iemand die zelf in aanzienlijk rustiger vaarwater kon opgroeien, niet aan’. Eerlijk is dit niet, want de schuldvraag wordt wél gelegd bij het Duitsland en de ‘feodale klasse’ van zijn jeugd. Bovendien klopt dit perspectief niet. Want veel eigenschappen van Bernhard zijn juist die van een buitenstaander, zelfs van een *upstart* binnen zijn eigen klasse. Misschien is dat juist het *bürgerliche* en het ‘Wilhelminische’ aan Bernhard? De redenering is om te draaien; bescheidenheid zien we misschien eerder – hoe politiek incorrect dit nu ook moge klinken – bij een betere afkomst.²³

De ‘schuld’ – als die er al is – ligt bij de Nederlandse elite en bij Wilhelmina. Er werd geen goed antecedenten-onderzoek gedaan. De Nederlandse politieke elite én de publieke opinie(makers) hebben de door Bernhard geweven mythes over zijn afkomst gretig meegevormd, in stand willen houden en uitgebuit.

22 Van der Zijl, *Bernhard. Een verborgen geschiedenis*, 99, 101.

23 Dat Bernhard zich zelf niet meer spiegelde aan de eeuwenoude codes van de Duitse Rijksadel blijkt uit de apologetische studie van E.J.H. Schrage, die in zéér nauwe samenwerking met prins Bernhard werd geschreven: E.J.H. Schrage, *Zur Lippe-Biesterfeld. Prinses Armgard, prins Bernhard en hun houding tegenover nazi-Duitsland* (Amsterdam 2004). In deze publicatie wordt weggelaten dat alleen de civiele rechtspraak de grootvader van Bernhard in de erfopvolging liet zegevieren over

het traditionele adelsrecht. Elke verwijzing naar hetmorganatische karakter van het huwelijk van Bernhards ouders, de ware reden van de langdurige weigering van de prinsentitel aan Bernhard, is door Schrage weggelaten. De familie van zijn moeder, Von Cramm was van zeer lage adel, maar wordt hier met een totaal betekenisloze verwantschap met Karel de Grote opgewaardeerd. Pijnlijke hoogten bereikt Schrage – ingefluisterd door Bernhard – wanneer prinses Armgard uiteindelijk tot een stijlicoon van adellijk Pruisendom wordt verheven.

Het perspectief van deze nieuwe Bernhard-biografie is daarom ook scheef. Het publieke succes van *Bernhard. Een verborgen geschiedenis* zegt vooral veel over de stand van het huidige discours over de Nederlandse monarchie met de sterke behoefte aan ontmaskering en demythologisering. Maar de uitvergroting van het persoonlijk-biografische van de monarchie is niet alleen eenzijdig, het staat ook de historische beoordeling van het instituut in de weg. Niet de persoon is interessant; dat is maar zelden zo, zeker wanneer er zoveel afhangt van het toeval van de erfopvolging, maar de personen/machten die de monarchie in stand houden en in elke tijd herformuleren. Het *Umfeld* van de monarchie is wezenlijk, veel meer dan de persoon. Zo zullen de latere historici van de regeerperiode van koningin Beatrix véél aandacht moeten schenken aan de *jeune premier* Ruud Lubbers. Onder zwakkere premiers, zoals Balkenende, verbreden de haarscheuren in de monarchie. De nieuwe premier Mark Rutte blijkt een snelle leerling in de verdediging van de status quo. Het neo-constitutionalisme van Beatrix is alleen te begrijpen vanuit de lange nazomer van de Nederlandse representatieve democratie.

Zal ook koningin Beatrix demythologisering ten deel vallen? We zien de eerste tekenen ervan. De ‘modernisering van de monarchie’ waarvoor Beatrix vanaf de jaren tachtig zo geprezen is, lijkt nu onvolkomen te zijn. De kritiek op de punten van financiële verantwoording en kostentoebedeling, wijst er op dat de ‘modernisering’ van de jaren tachtig toch vooral een zeer geslaagde encensering van de monarchie door het nieuwe staatshoofd én premier Lubbers was. Maar het actuele onbehagen na de formatie van 2010 betreft niet zozeer de monarchie, en ook niet de mogelijke macht van Beatrix, maar eerder het wezen van de afstandelijke representatieve democratie zelf. Desalniettemin wordt nu ook ten aanzien van het huidige staatshoofd sterk ‘op de persoon gespeeld’.

Een oude wereld verdwijnt als haar taal niet meer verstaan wordt. Het ‘verborgene’ van de constitutionele monarchie roept maatschappelijk onbehagen op. Een mooi actueel voorbeeld daarvan is de discussie rond de regeringseed van het nieuwe kabinet. De roep om televisiecamera’s om dit ‘plechtige moment’ meer *volksnah* te maken, geeft aan dat men ook de taal van de constitutionele monarchie niet meer goed spreekt. Het ‘verborgene’ roept onbehagen op, ook de maandagmiddaggesprekken van de premier met de koningin zouden moeten sneuvelen. Dit onbehagen vermengt zich met de hang naar sensatie, met een voortgaande zoektocht naar de *verborgen geschiedenis* van de monarchie. ◀

Dr. mr. Frans Willem Lantink (1961) is als universitair docent-onderzoeker verbonden aan de afdeling Politieke Geschiedenis van de Universiteit Utrecht. Zijn belangstelling gaat uit naar Duitse en Italiaanse geschiedenis (1700-heden), ideologieën en historiografie. Samen met Jaap Temminck redigeerde hij de bundel *Wetenschapsarchieven in het Noord-Hollands Archief* (Hilversum 2010). Als co-auteur werkte hij mee aan *Voor stad en staat. Beelden van driehonderd jaar bedrijfsgeschiedenis. Joh. Enschedé 2003-1703* (6 delen; Haarlem 2003). Hij schreef zijn proefschrift over de politieke en literaire receptie van *Der Untergang des Abendlandes* van Oswald Spengler (*Oswald Spengler oder die 'zweite Romantik'. Der Untergang des Abendlandes, ein intellektueller Roman zwischen Geschichte, Literatur und Politik* (Diss. Utrecht 1995; Haarlem 1995). Email: f.w.lantink@uu.nl.

Recensies

Algemeen

Veenman, René, *De klassieke traditie in de Lage Landen* (Nijmegen: Vantilt, 2009, 400 blz., ISBN 978 94 6004 037 5).

Originaliteit ligt soms in de schrandere vondst om eindelijk eens samen te brengen wat, vaak jaren reeds, uitgespreid ligt in tal van artikelen, studies en verzamelbundels. Niet dat Veenmans heldere en aangenaam leesbare synthese over de veelvuldige sporen die het klassieke erfgoed in de cultuur en literatuur van de Lage Landen heeft nagelaten, enkel maar de verdienste zou toekomen dat ze een veelvuldigheid aan interessant materiaal bijeen heeft gebracht. Want ligt hierin al zeker één van de sterke punten van Veenmans studie, zijn synthese is duidelijk meer. Zij biedt eindelijk voor de Nederlanden een eerste bescheiden maar verdienstelijke opstap naar wat Gilbert Highet precies zestig jaar eerder met zijn magistrale standaardwerk, *The Classical Tradition: Greek and Roman Influences on Western Literature* (Oxford 1949), voor de hele westerse literatuur had weten te bereiken. Highet heeft met zijn studie trouwens een hele onderzoekstraditie in het leven geroepen, en het is niet onbelangrijk om daar in deze context even op te wijzen. Niet alleen verscheen in het daaropvolgende decennium R.R. Bolgars immer geciteerde *The Classical Heritage and its Beneficiaries* (Cambridge 1954; reprint 1963), diezelfde Bolgar organiseerde in King's College Cambridge drie opmerkelijke internationale congressen die alle uitmondten in fundamentele verzamelbundels: *Classical Influences on European Culture A.D. 500-1500* (Cambridge 1971), *Classical Influences on European Culture A.D. 1500-1700* (Cambridge 1976) en *Classical Influences on Western Thought A.D. 1650-1870* (Cambridge 1979).

Overduidelijk heeft Veenman zich met zijn overzichtsstudie aangesloten bij deze onderzoekstraditie. Hij duidt zijn eigen werk terecht als 'multidisciplinair' (11) daar hij niet alleen de Nederlandse literatuur maar ook de Neolatijnse studies, de kunstgeschiedenis, de boekwetenschap, de filosofie, de theatergeschiedenis en de politieke geschiedenis behandelt. En hij heeft elk van deze terreinen trouwens zeer evenwichtig en even diepgaand als rijk in kaart gebracht. Toch had het niet misstaan als hij, al is het maar bij wijze van *entrée*, zijn eigen studie methodologisch had gedeut, en liefst binnen deze traditie. Intussen is de Highet-traditie, maar zijn ook al de zoëven genoemde disciplines zelf namelijk convergent geëvolueerd. Het mag significant heten dat, om maar één voorbeeld te noemen, in de jaren negentig een nieuw tijdschrift, *International Journal of the Classical Tradition*, in het leven werd geroepen.

Veenman is een vlot en charmant verteller die zijn lezers door tijdsgewrichten en sprekende, soms beklijvende anekdoten leidt. Tegelijk overstijgt hij als wetenschapper dit niveau door zijn panoramische blik en te waarderen vermogen om herbruik en gebruik van de klassieken binnen een historische, literaire, filosofische of culturele context te verklaren. Veenman heeft zich dan ook – getuige de bibliografische lijst op de pagina's 367-384 – voorbeeldig gedocumenteerd. Maar het doorworstelen van bergen literatuur heeft zijn focus nooit vertroebeld. Mede hierin ligt de kracht van dit mooie boek.

Natuurlijk is een studie als deze nooit volledig. Dat kan misschien zelfs niet. Toch mag het verwondering wekken dat belangwekkende studies van directe collega's onvermeld of onbenut werden gelaten. We noemen er twee, en dan vooral om de geïnteresseerde lezer te dienen. In de bundel van Karl Enenkel en Paul van Heck (eds.), *De mensen van vroeger, de hoven van weleer. Over de receptie van de klassieken in de Europese literatuur* (Voorthuizen 2001), verschenen voor de Nederlanden twee